ORCID: 0000-0003-3461-2534
https://doi.org/10.58187/rim.139-140.05
CZU:94(470:560)''1812'':327

STUDII

Vlad Mischevca*

INFLUENȚA FACTORILOR & ACTORILOR DECIZIONALI ASUPRA PROCESULUI NEGOCIERILOR ȘI SEMNĂRII TRATATULUI DE PACE RUSO-TURC DE LA 16 (28) MAI 1812**

THE INFLUENCE OF DECISIVE FACTORS AND ACTORS ON THE NEGOTIATION PROCESS AND SIGNING OF THE RUSSO-TURKISH PEACE TREATY OF 16 (28) MAY 1812

Rezumat: Tratatul de pace de la București (1812) marchează amputarea teritorială a Moldovei și apariția pe harta politică a Europei a unui diferend ruso-român de lungă durată. Demonstrând expansionismul politicii rusești în sud-estul Europei este prezentat și impactul factorilor externi și interni. Un loc aparte este acordat rolului diplomatic al principalelor familii fanariote din Principate pe timp de război. În cadrul crizei Problemei Orientale, la 1812, are loc geneza unei noi probleme internaționale – *Problema basarabeană,* când odată „cu răpirea Basarabiei începe marea dramă a istoriei noastre contemporane și problema cea mai grea a politicii noastre externe: relațiile cu Rusia" (Constantin Giurescu). Astfel, subiectul abordat valorifică una din cele mai majore probleme științifice privind istoria politică a Moldovei și Țării Românești, ce ține de cunoașterea dramaticului act de nedreptate săvârșit la 1812 – moment crucial al istoriei naționale ce a influențat întreg procesul dezvoltării istorice a moldovenilor de la Est de Prut, într-un spațiu geopolitic ce reprezintă cea mai critică dintre problemele teritoriale lăsate moștenire generației prezente de Chestiunea Orientală. Pe suportul documentar al materialelor de arhivă din Federația Rusă, România, Franța, Turcia (unele parțial publicate, altele inedite) și a vastelor culegeri de documente diplomatice ale epocii, folosind istoriografia din mai multe țări, s-a analizat expansiunea Imperiului Rus de la începutul sec. XIX spre sud-estul Europei și consecințele acestuia asupra Principatului Moldova; activitatea domnilor fanarioții în cadrul rivalității Ma-

* **Vlad Mischevca**, doctor în istorie, cercetător științific coordinator la Institutul de Istorie al USM, https://ror.org/0475kvb92.

** Cercetarea a fost efectuată în cadrul Proiectului: *Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european* (studii, documente, sinteze). Codul proiectului: 010401.

rilor Puteri și rolul fanarioților (în special al familiilor Ypsilanti și Moruzi) în contextul sfârșitului Războiului ruso-turc din 1806-1812. Se elucidează politica Marilor Puteri față de Principatele Române sub impactul Problemei Orientale în această zonă și influența factorilor și actorilor decizionali asupra procesului negocierilor finale și semnării Tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812.

Cuvinte cheie: Problema Orientală, Chestiunea Basarabiei, Războiul ruso-turc din 1806-1812, Tratatul de pace de la București (1812), Fanarioții, Ypsilanti, Moruzi.

Abstract: The Peace Treaty of Bucharest (1812) marks the territorial amputation of Moldova and the appearance on the political map of Europe of a long-standing Russian-Romanian dispute. Demonstrating the expansionism of Russian policy in southeastern Europe, the impact of external and internal factors is also presented. A special place is given to the diplomatic role of the main Phanariots families from the Principalities during the war. Within the crisis of the Eastern Question, in 1812, the genesis of a new international problem takes place – *the Bessarabian Question*, when once "with the abduction of Bessarabia begins the great drama of our contemporary history and the most difficult problem of our foreign policy: relations with Russia" (*Constantin Giurescu*). Thus, the subject addressed capitalizes on one of the most major scientific problems regarding the political history of Moldova and Wallachia, which concerns the knowledge of the dramatic act of injustice committed in 1812 – a crucial moment of national history that influenced the entire process of historical development of the Moldovans from East of the Prut, in a geopolitical space that represents the most critical of the territorial problems bequeathed to the present generation by the Eastern Question. On the documentary support of archival materials from the Russian Federation, Romania, France, Turkey (some partially published, others unpublished) and of vast collections of diplomatic documents of the given period, using the historiography of several countries, the expansion of the Russian Empire from the beginning of the 19th century towards the south-east of Europe and its consequences on the Principality of Moldavia was analyzed; the activity of the Phanariots within the rivalry of the Great Powers and the role of the fastors (especially the Ypsilanti and Moruzi families) in the context of the Russo-Turkish War of 1806-1812. The policy of the Great Powers towards the Romanian Principalities under the impact of the Eastern Question in this area and the influence of decision-making factors and actors on the process of negotiations and signing of the Russo-Turkish Peace Treaty of 16 (28) May 1812 are elucidated.

Keywords: Eastern Question, the Bessarabian Question, the Russo-Turkish War of 1806-1812, The Peace Treaty of Bucharest (1812), the Phanariots, Ypsilanti, Moruzi.

Tratatul de pace de la București (1812) marchează amputarea teritorială a Moldovei și apariția pe harta politică a Europei a unui diferend ruso-român de lungă durată, demonstrând expansionismul politicii rusești în sud-estul Europei, precum și impactul factorului *Fanariot*. În cadrul crizei Problemei Orientale, la 1812, are loc geneza unei noi probleme internaționale – ***Problema basarabeană***, când odată „cu răpirea Basarabiei începe marea dramă a istoriei noastre contem-

porane și problema cea mai grea a politicii noastre externe: relațiile cu Rusia" (Constantin Giurescu)[1]. Astfel, subiectul abordat valorifică una din cele mai majore probleme științifice privind istoria politică a Moldovei și Țării Românești, ce ține de cunoașterea dramaticului act de nedreptate săvârșit la 1812 – moment crucial al istoriei naționale ce a influențat întreg procesul dezvoltării istorice a moldovenilor de la Est de Prut, într-un spațiu geopolitic ce reprezintă cea mai critică dintre problemele teritoriale lăsate moștenire generației prezente de Chestiunea Orientală.

Pe suportul documentar al materialelor de arhivă din Federația Rusă, România, Franța, Turcia (unele parțial publicate, altele inedite) și a vastelor culegeri de documente diplomatice ale epocii, folosind istoriografia accesibilă din mai multe țări, am analizat într-un șir de studii și monografii expansiunea Imperiului Rus de la începutul sec. XIX spre sud-estul Europei și consecințele acestuia asupra Principatului Moldova; activitatea domnilor fanarioții în cadrul rivalității Marilor Puteri și rolul fanarioților (în special al Ypsilanților și Moruzeștilor) în contextul Războiului ruso-turc din 1806-1812. Un loc aparte a fost acordat impactului Problemei Orientale în această zonă, rolului diplomatic al principalelor familii ale fanarioților din Principate pe timp de război[2].

În prezentul articol ne vom concentra prioritar cu privire la influența principalilor factori și actorilor decizionali asupra procesului final al negocierilor și semnării Tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812.

Istoria elitelor fanariote în contextul raporturilor internaționale din acest segment cronologic, finalizat cu Pacea de la București, din 1812 („atât de dezastruoasă pentru Moldova")[3] contribuie într-o măsură considerabilă și la reflectarea istoriei politice a Marilor Puteri față de Principatele Române.

Stăpânirea fanariotă în Principatele Române, cum bine a observat N. Iorga, însemna pentru mai mult de o sută de ani un obicei otoman de a așeza pe tronurile românești „prinți greci sau grecizați, unii pe jumătate grecizați numai, care veneau din Constantinopol, din Fanar, după ce fuseseră funcționari otomani, mari dragomani, sau dragomani ai flotei mai pe urmă, cu tot elementul comun"[4].

Mulți dintre aceștia vor deveni promotori ai mișcării naționaliste elene din zorii secolului al XIX-lea – *Fanarul* slujind drept una din „creșele" pentru viitoarea mișcare a unei renașteri culturale elene, influențată în ideile ei de filosofii

---

1 C. C. Giurescu, *Istoria Românilor.* Vol. III. Partea I, II. *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821).* Ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu. Bucureşti, 2000, p. 239.

2 Vezi: Vlad Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812,* / Prefață de Demir Dragnev, București: Editura Academiei Române, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", 2016, 368 p. (Colecția „Basarabica" - 2, Coordonatori: acad. Victor Spinei & Ionel Cândea); Idem, *Între pace și război: Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)*, Chișinău: Cartdidact, 2021, 429 p.

3 V. A. Urechia, *Istoria românilor*, T. IX al seriei 1800-1830, Bucureşti, 1896, p. 709.

4 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, / Ed. a II-a adăugită, București, 1928, p. 170.

liberali ai Revoluției Franceze și de cunoștințele general răspândite printre grecii luminați, încă din vremea sultanului Selim al III-lea[5]. Totodată, instituția *Dragomanilor* servea drept „o trambulină" pentru avansarea în tronurile domnești ale Principatelor Române.

Un martor ocular al epocii – Dimitrie Ralet, autorul cărții „Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole" (de la mijlocul secolului al XIX-lea), menționa despre categoria *dragomanilor politicoși* ai Imperiului Otoman (capitolul **IX. ...*Dragomani politicoși***):

„Aceasta-i o ființă prețioasă, deși nu rar prin bazare, aceasta-i dragomanul politicos. Să nu-l confundăm cu cel politic: el dovidește că politeța nu este numai rezultatul unei bune creștiri, și că cunoștința limbelor aseminea nu este acela al studiei, ci concvista spiritul lui cu totul mercantil. Grecii, armenii și mai ales jidovii, cu ușurință minunată învață limbile căci, neavând până acum drepturi în Orient, lipsiți de viața intelectuală și chiar socială, unicul scop și chip al vieții li se face interesul.

La cap turc, francez la barbă, italian-grec-englez la vorbă, dragomanul este prea complezant, precum ți-o spune, vorbește de sume mari cu atâta nepăsare încât l-ai crede de bogat; când îl auzi vorbind multe limbi, te-ai înșela despre naționalitatea lui dacă nu cunoaște îndestul definițiile limbilor ce vorbește, cunoaște însă îndestul vicleniile italiene, grecești, engleze, și dacă nu se esprimă întocmai după gramaticile acelor limbi, aceasta încă îl favorizează căci își pregătește, prin un cuvânt nelămurit, un pretext premeditat când ar întârzia a-și îndeplini vreo îndatorire"[6].

Astfel, se afirma că: „...Dragomanul, ființa aceea scumpă în adevăr, se mai înfățoșează imaginației tale, însă ca un rău trebuitor și mai ales ca emblema civilizației orientale, care de multe ori a unit politeța manierelor cu haina iezuitică, ghibăcia cu neștiința și aparințele demnității cu combinările rafinate ale interesului"[7].

În acest context, este recunoscut că, fanarioții au excelat în diplomație. „Prin felul cum au condus politica externă a Turciei, au reușit să pună în Carpați și la Nistru o pavăză seculară, să împiedice distrugerea Imperiul sultanului (...) să li se recunoască fără rezerve că au fost diplomați, că au servit Turciei și Țărilor Române, slujindu-și bineînțeles și propriile interese"[8]. Totodată, în postura fanarioților se regăsesc caracteristici ale marionetelor, întrucât, „în politică, în mod fatal, linia le-a fost impusă. Au fost buni diplomați (...) și greșelile de conduită, ca și erorile

---

[5] Cf.: Patrick Balfour Kinross, baron, *Istoria Imperiului Otoman. Mărirea și decăderea Imperiului Turc,* București: Editura Orizonturi, 2019, p. 366.

[6] Dimitrie Ralet, *Scrieri alese,* / Ediție îngrijită, prefață și note de Mircea Anghelescu, (Seria „Moștenire"), Chișinău: Știința, 1991, p.76.

[7] Dimitrie Ralet, *Scrieri alese,* / Ediție îngrijită, prefață și note de Mircea Anghelescu, (Seria „Moștenire"), Chișinău: Știința, 1991, p. 77.

[8] G. I. Ionnescu-Gion, *Din istoria fanarioților*, București, 1891, p. 118-119.

personale ce li se impută, nu depășesc, ca număr și gravitate, media celor comise de cei mai abili (diplomați – *N.N.*), din toate timpurile și de pretutindeni (...). Cât despre felul de a guverna, acesta a fost adesea marcat de asprime, de duplicitate și totdeauna de o fiscalitate excesivă. Totuși, la o cercetare atentă, ne vom da seama că *hospodarii* au fost siliți de împrejurări s-o facă și nu doar ca să-și satisfacă instinctele."[9].

Pentru a obține statutul dorit, cel de *domn* sau *dragoman* și a putea a le și păstra cât mai mult timp familiile fanariote au trebuit să ducă o luptă permanentă, prin toate mijloacele ca să-și anihileze adversarii, fanarioți ca și ei. Continuând a râvni și a spera la tronul Valahiei sau al Moldovei, fanarioții erau fără pace nici liniște, până când ori se suiau pe treptele acestei dorite măriri, ori ștreangul, decapitarea sau moartea precedată de chinuri puneau capăt mult tumultoaselor lor vieți. *A fi sau a nu fi* – aceasta îi măcina zilnic în acțiunile lor la Constantinopol sau în Principate, fără liniște și fără pace. „*Pacea* și *liniștea*, în mijlocul acestei febrile activități a fanarioților, și a diplomaților, și a veneticilor de tot soiul care năpădeau asupra Bizanțului din patru părți ale lumii...", era doar a turcilor[10].

În această perioadă istoria politicii externe a Principatelor Române este, de fapt, istoria legăturilor și relațiilor politice dintre familiile domnilor fanarioți și Marile Puteri din acea perioadă (la începutul secolului al XIX-lea evidențiindu-se în primul rând personalitățile reprezentanților celor două familii domnitoare din Principatele Române – a Ypsilanților și Moruzeștilor), aceste raporturi, care erau deseori tăinuite, fiind mult mai complexe și cu implicații polivalente în politica epocii decât se credea. De cele mai dese ori fanarioții încercau să profite în interes propriu din implicațiile lor în raporturile internaționale ale suveranilor europeni. Astfel, fanarioții cunoșteau unele planuri ale Marilor Puteri, inclusiv faimosul proiect de dezmembrare a Turciei – *Proiectul Grec* – plăsmuit de Rusia și Imperiul Habsburgic încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (1783). Constantin Ypsilanti, la fel ca și Alexandru Moruzi, deținând scaunul domnesc în cele două Principate erau posedați de ambiția de a domni peste „Marea Dacie", adică preconizau unirea „ambelor Dacii" – Moldovei și Valahiei.[11] În programul său C. Ypsilanti a vizat o elenizare a creștinilor din Peninsula Balcanică ca parte a unui stat grec – preconizând *învierea Imperiului Bizantin*[12].

---

[9] I. C. Filitti, *Rolul diplomatic al fanarioților (1700-1821)* / Pref. S. Vigneaux. Iași: Do-minoR, 2002, p. 10, 16.

[10] G. I. Ionnescu-Gion, *Din istoria fanarioților*, București, 1891, p. 62.

[11] Florin Marinescu, *Moruzi, o familie fanariotă. Evoluție istorică,* În: „Arhiva genealogică", II (VII), 3-4, Iași, 1995, p. 48-49; Cf.: Fl. Marinescu, *Etude généalogique sur la famille Mourouzi, Athénes*, 1987, p. 67; Βλαντ Μισκεβκα, Ο ηγεμόνας Κωνσταντίνος Υψηλάντης *(1760;–1816),* Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη, 2008, 347 σ. („*Domnul Constantin Ypsilanti (1760-1816*)". Salonic, 2008, 347 p.; în limba gr.).

[12] Vlad Mischevca, *Între pace și război: Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)*, Chișinău: Cartdidact, 2021, p. 233, 242-243, 251, 358; V. Al. Georgescu, *La philosophie des Lumières et la formation de la conscience nationale dans le Sud-Est de l'Europe*, în:

Un important episod al Războiului ruso-turc din 1806-1812 a fost și cel al *fraudei fanarioților Moruzi*, abordat regulat de mai mulți autori, începând încă din secolul al XIX-lea[13].

Pentru a prezenta un tablou veridic și obiectiv al circumstanțelor în care Principatelor le-a revenit rolul de *obiect* și nu cel de *subiect* al raporturilor internaționale și în care Marile Puteri au ignorat (încălcat) dreptul național și echitatea istorică, militându-se pentru o soluție de *compromis* între imperiile Țarist și Otoman, afectându-se grav integritatea teritorială și interesele Moldovei, trebuie să ținem cont atât de complexitatea, cât și de particularitățile acestei probleme, de semnificația ei pentru istoria națională, înaintând drept obiectiv prezentarea contradicțiilor și a suspiciunilor ce planează (până în prezent) în privința influenței pe care au exercitat-o, într-un mod sau altul, frații Moruzi, în momentul când se decidea soarta Principatelor Române (în special, a teritoriului dintre Prut și Nistru). Prin urmare, se impune elucidarea unui aspect cercetat dacă nu tendențios, atunci incomplet, vizavi de o eventuală trădare a acestor fanarioți și impactul (gravitatea) ei în procesul semnării Păcii de la București. Iar rolul diplomatic al fanarioților Moruzi în *Problema basarabeană* este pe cât de esențial, pe atât de controversat[14].

Autorii din secolul al XIX-lea (M. Drăghici, M. Eminescu, P. Eliade ș.a.) susțineau întru totul „frauda" Moruzeștilor de la 1812[15]. M. Eminescu, considera că „rubla rusească și trădarea dragomanului Moruzi" au „hotărât definitiv condițiunile tratatului, cedând Rusiei cea mai frumoasă parte a Moldovei, care e situată între râurile Nistru și Prut"[16]. De asemenea, și istoriografia franceză pledase pentru vinovăția Moruzeștilor. Ulterior, N. Iorga a pus sub semnul întrebării acest caz în cunoscutul său studiu „Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Moruzeștii"[17].

„Les Lumières et la formation de la conscience nationale chez les peuples du Sud-Est Européen". Actes du Colloque international…, (Paris, 11-12 avril 1968), Bucarest, 1970, p. 38.

[13] Pentru istoriografia problemei a se vedea: Mischevca Vl., Marinescu Fl., *Anul 1812 sub impactul factorului fanariot: marele dragoman Dimitrie Moruzi,* în: „*Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*". Materialele conferinței internaționale, Chișinău, 26-27 aprilie 2012. Seria IDN, C3 / Coordonator: S. Musteață. Chișinău: Pontos, 2012, p. 53-66.

[14] Cel mai amplu studiu este compartimentul „Pacea de la București (mai 1812) și Moruzeștii" din cartea istoricului Armand Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea,* București, 2008, p. 232-251; Cf.: Vlad Mischevca, *Anul 1812,* Chișinău, 2012, p. 48-67.

[15] Vezi: M. Drăghici, *Istoria Moldovei timp de 500 ani.* Vol. II. Iași 1857, p. 77 – 78; P. Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile.* București, 1982, p. 98-99; M. Eminescu, *Basarabia* (Seria „Clio"). București, 1990, p 42; Л. А. Кacco, *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*. Москва, 1913, 230 с.

[16] Mihai Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică,* / Ed. a 2-a. Chișinău: Litera Internațional, 2008, p. 157-158.

[17] N. Iorga, *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Moruzeștii*, în: „Analele Academiei Române". Memoriile Secțiunii Istorice. (AARSMI) Seria II, tom. XXXIII. 1910 – 1911, București, 1911, p. 180.

De observat că, referitor la rolul deținut de familia fanariotă Moruzi în diplomația epocii, s-a scris destul de puțin, printre cei mai însemnați autori ai subiectului dat fiind M. Drăghici, N. Iorga, L. Casso, A. Goșu ș.a., iar o succintă analiză a argumentelor „pro" și „contra" a fost făcută mai nou în câteva lucrări publicate la Chișinău[18]. Concluziile care au rezultat în urma cercetărilor noastre sunt completate de către istoricul Armand Goșu, care, de asemenea, a abordat în mod independent tematica respectivă[19]. Autorul, un bun cunoscător al documentelor de arhivă rusești, consideră că: „Da, Dimitrie Moruzi a trădat Poarta al cărei mare dragoman era" – deoarece, oferind rușilor informații, el și-a urmărit „cu sânge rece propriul interes"[20]. „Dar nu Moruzeștii au fost piedica principală în calea aderării Turciei la alianța antirusească din 1812..., cauzele acestea fiind mult mai profunde, nici pentru anexarea Basarabiei de către Rusia nu se poate afirma că Moruzeștii ar fi vinovați"[21]. După cum a demonstrat N. Iorga, urmat și de Gheorghe Bezviconi „Multe fabule s-au născocit în cursul veacului asupra Moruzeștilor; sunt chiar „dovezi" incontestabile, dar pacea de la București arată egoismul și nestatornicia lui Napoleon, nu însă trădarea Moruzeștilor, care, ca și basmele despre scrisori ascunse, s-a creat de dușmanii lor din Fanar"[22].

Deși, așa cum s-a exprimat istoricul Armand Goșu, avem de a face cu două probleme: pe de o parte, cea a „trădării" Moruzeștilor, iar, pe de altă parte, a „vinovăției" lor în anexarea de către Rusia a Basarabiei, cele două chestiuni nu pot fi în întregime separate una de alta, dar nici nu trebuie comasate și confundate[23].

În cartea sa „Histoire des états balkaniques jusqu'à 1924", Nicolae Iorga răstoarnă acuzația de trădare adusă membrilor familiei Moruzi, caracterizând-o drept „mituri"[24]. Același autor s-a ocupat în mod special de problema cedării Basarabiei în 1812[25].

---

[18] I. Jarcuțchi, V. Mischevca, *Pacea de la București, 1812,* Chișinău: Știința, 1992 și 1993, p. 163-166; Vl. Mischevca, *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea,* Chișinău: Civitas, 1999, p. 98-99; Vlad Mischevca, Ion Mischevca, *Rolul diplomatic al familiei Moruzi în problema basarabeană,* în: „Țara Moldovei în contextul civilizației europene". Materialele simpozionului internațional. (In honorem dr. hab., prof. univ. Gheorghe Gonța), Chișinău, 2008, p. 555-591.

[19] A. Goșu, *Pacea de la București și Moruzeștii*, în: *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani,* București, 1998, p. 362-387.

[20] A. Goșu, *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea,* București, 2008, p. 249.

[21] *Ibidem,* p. 250.

[22] Gh. Bezviconi, *Manuc-bei.* Ed. a II-a. Chișinău, 1938, p. 25; N. Iorga, *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Moruzeștii*, în: AARSMI. Seria II, tom. XXXIII. 1910 – 1911, București, 1911, p. 147-185.

[23] A. Goșu, *Pacea de la București și Moruzeștii*., în: *Național și universal în istoria românilor*. București, 1998, p. 366.

[24] Nicolae Iorga, *Histoire des états balkaniques jusqu'a 1924,* Paris, 1924, p. 162-163.

[25] A se vedea: N. Iorga, *La vérité sur le passe et le présent de la Bessarabie,* București, 1931, capitolul IV cu titlul „L'annexion de 1812, le régime russe d' un siècle et la délivrance", p. 35-40.

Reieșind din materialul documentar abordat al activității politico-diplomatice celor trei membri ai familiei Moruzi (Alexandru, Dimitrie și Panaiot)[26], căror li se alătură și influentul armean Manuc Bey, putem concluziona că scopul lor suprem a fost menținerea în aria privilegiilor oferite fanarioților de către Poarta Otomană și apoi dobândirea mult râvnitului tron al Principatelor, care conferea un inegalabil statut de influență, atât economică, cât și politică.

Este de netăgăduit faptul că D. Moruzi a fost un important *informator secret* al rușilor (divulgându-le instrucțiunile pe care le primeau plenipotențiarii turci și atitudinea sultanului vizavi de pretențiile teritoriale ale Curții Imperiale), fiind stimulat cu promisiuni și recompense materiale, iar urmașii familiei Moruzi au fost răsplătiți de autocrația țaristă pentru serviciile prestate de către dânsul, în mod special[27]. Să nu uităm că D. Moruzi – unul dintre cei mai activi plenipotențiari ai păcii din 1812 – a activat simultan și în vederea convingerii rușilor (contactând în mod deosebit cu Italinski și Kutuzov) în ceea ce privește micșorarea pretențiilor cerințelor teritoriale față de otomani (pe contul teritoriului național al românilor), deoarece spera să obțină, la fel ca și fratele său Alexandru, scaunul domnesc al Principatelor Române (planurile unei *Dacii Mari* ori „ambelor Dacii") sau cel puțin al Moldovei amputate. Fapt care l-a stimulat, de asemenea, să-i grăbească pe turci la semnarea păcii din 1812.

Astfel prezentate argumentele, indubitabil reiese faptul că D. Moruzi a trădat în cele din urmă Poarta Otomană, dar nu același lucru îl putem spune și despre vinovăția sa în geneza *Problemei basarabene*, despre răspunderea personală pentru raptul arbitrar din 1812 – pe care o poartă, în fond doar părțile beligerante: Imperiile Otoman și Rus. Fie și în postura de Mare dragoman, Dimitrie Moruzi nu apare drept un factor de decizie, întrucât el nu era șeful delegației otomane (în frunte era Galib efendi, la 1812). Iar abrogarea sau acceptarea unui tratat inter-național nu era în competența negociatorilor și nici a marelui vizir, ci a *medjlisului* otoman și a sultanului.

Cât despre Panaiot Moruzi, el era cel care a activat chiar din „inima" Imperiului Otoman, având un rol secundar, dar destul de semnificativ în derularea procesului de negocieri de la Giurgiu (1811) și de la București (1811-1812) și, mai ales, în schimbul de informații care au însoțit conferințele de pace.

---

[26] Vlad Mischevca, *Între pace și război*, Chișinău, 2021, p. 270-307.

[27] Printre lucrurile personale ale lui D. Moruzi s-a găsit un inel cu briliante în valoare de 15 000 piaștri (C. C. Giurescu, *Istoria românilor.* Vol. III, p. 239). În hârtiile lui D. Moruzi s-a găsit un *ukaz* al împăratului rus, prin care i se dăruia o moșie în Basarabia. Sora lui D. Moruzi Ralu (1779-1839), căsătorită cu C. Kaliarhi, decedând la Iași a lăsat o moșie de 6 000 desetine de pământ în Bugeac, județul Ackerman. (*Arhiva Națională a Republicii Moldova.* Fond. 2. Inv. 1, d. 3757). Moruzeștii refugiați în Imperiul Rus au primit moșii considerabile și au avansat în cariera lor de *dvoreni* ruși. În centrul Petersburgului s-a păstrat până în prezent „Casa Muruzi" – un adevărat monument arhitectural al faimoasei familii, construit în stil mauritan de către Al. D. Moruzi la 1874-1877. În această vestită casă au locuit multe personalități ilustre, printre care și laureatul Premiului Nobel (1987) Iosif Brodski, până la emigrarea sa forțată din 1972. (Vezi: А. Кобак, Л. Лурье, *Дом Мурузи,* СПб., 1990, 31 с.).

Totodată, nu poate fi contestată nici implicarea influentului negociator armean Manuc Bey în procesul tratativelor ruso-turce, care acționa, *de facto*, ca un veritabil fanariot parvenit în Principatele Române.

În timpul Războiului ruso-turc din 1806-1812 și până în 1817, anul morții sale, Manuc Bey a desfășurat o activitate multilaterală, secretă și complicată de diplomație, afaceri comerciale și politică, care îngreunează identificarea loialităților și ambițiilor sale[28].

Paul Ștefănescu, abordând sumar evoluția extraordinară a destinului acestui cunoscut armean, consideră că el a îndeplinit „în domeniul spionajului, funcția de agent dublu, servindu-i deopotrivă pe turci și pe ruși”[29]. Iar unii autori, reieșind din evocările contemporanilor lui, spuneau că a fost *triplu agent* pentru Rusia, Imperiul Otoman și Imperiul Habsburgic[30]. Cât privește rolul său de „diplomat trădător”[31], despre care se afirmă că l-ar fi avut în cadrul negocierilor ruso-otomane, deciziile finale oricum au fost luate de sultanul Imperiului Otoman, care putea eventual și să refuze ratificarea Tratatului de pace. Istoricii armeni au afirmat chiar că „activitatea lui Manuc Bey rămâne până în prezent un secret *în spatele a 7 sigilii*. Ministerul Afacerilor Externe al Rusiei și Ministerul Afacerilor Externe al Turciei ascund încă adevărata semnificație și rolul lui Manuc Bey Mirzaian în geopolitica din acea vreme. Dezvăluirea rolului său în relațiile ruso-turce încă mai prezintă un pericol pentru politica regională”[32].

Faptul că a fost, cel puțin, un *agent de influență* este confirmat de un șir de documente diplomatice, păstrate în arhivele din România și Rusia și consultate de noi pe parcursul anilor. După Pacea de la București, Manuc Bey primise, de fapt, statutul de rezident al serviciului informațional rus în Balcani, corespondând cu ambasada din Constantinopol prin intermediul scrisorilor cifrate (inclusiv în limba armeană)[33]. El utiliza un cod special, știut numai de cei mai apropiați colaboratori ai săi – precum și *Vocabularele convenționale* pentru corespondența sa cu Principatele Române sau cu demnitari ruși (de exemplu – *Craiova* desemnează Viena, *Ploiești* – Franța, *Dragomirești* – Basarabia, *Kretzulescu* – Sultanul Mahmud; *Odesa* – Rusciuk...)[34].

---

[28] St. Costache, *From Ruscuk to Bessarabia: Manuk Bey and the career of an Ottoman-Russian Middleman at the beginning of the 19th century*, în: *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Makale Geliş Tarihi* / Makale Kabul Tarihi / Sayı III/1 – Temmuz, 2017, p. 23-43.

[29] P. Ștefănescu, *Enigme ale istoriei române*, Vol. II, București: Editura Vestala, 2004 (Colecția: *Enigmele Istoriei*), p. 71 („Manuc Bey – agent dublu”).

[30] P. Cristian, *Prințul Manuc spionul* (10.04.2005) *https://jurnalul.antena3.ro/vechiulsite/old-site/suplimente/editie-de-colectie/printul-manuc-spionul-47262.html* (accesat 14.05.2020).

[31] Al. Moraru, *Manuc-bei: diplomat trădător* (6.06.2010) *http://www.tribunabasarabiei.ro/2010/06/manuc-bei-diplomat-tradator.html* (accesat 14.05.2020); Anton Moraru, *Un spion rus: Manuc Bei*, în: „Literatura și Arta”, nr. 13 (3213), 29 martie 2007, p. 6.

[32] Apud: В. Г. Тунян, *Манук-бей Мирзаян: грани созидания,* Erevan: Чартарагет, 2019, с. 14.

[33] В. Г. Тунян, *Манук-бей Мирзаян: грани созидания...,* с. 110; Grigoruță M., Ioniță I., Marcu E., *Manuc Bei,* București: Muzeul Municipiului București, 2005, p. 31.

[34] Mser Mserian, *Istoria vieții lui Manuc Bey Mirzaianț,* / Trad. din limba armeană H. Dj. Siruni, București: Ararat, 2012, p. 224-229.

Astfel, s-a constatat cu prisosință că a jucat activ rolul său de *intermediar* în cadrul negocierilor secrete de pace între autoritățile ruse și cele otomane, fiind un agent util al Rusiei, care promova traficul de influență. Reamintim că pentru serviciile acordate coroanei ruse și la cererile sale repetate din 1805-1806 deja în ajunul declanșării războiului ruso-turc i se eliberase, la 22 mai 1806, pașaportul de supus al Imperiului Rus. Iar din acest punct de vedere era și „firesc" pentru noul *cetățean* parvenit al Rusiei, care conta pe sprijinul ei politic și material, să colaboreze prin toate mijloacele cu statul protector, inclusiv prin cele ale serviciilor de inteligență ale epocii. Din multitudinea activităților sale politice și economice, mai mult sau mai puțin edificatoare, pentru noi el a rămas, până la urmă, omul care a zidit celebrul han din București, ce-i poartă și astăzi numele – unde s-a semnat Tratatul de pace, în luna mai 1812, și al cărei *protagonist secret* (din culise) a fost la anumite etape ale negocierilor diplomatice.

Manuc a jucat un rol diplomatic important în relațiile dintre Imperiul Otoman și Rusia - mai ales în stabilirea relațiilor dintre M. Bairaktar și ruși, în special în timpul încetării focului. După ce și-a început cariera de comerciant și finanțator armean, Manuc a devenit treptat o figură diplomatică „crucială"[35]. Deținând titluri boierești și princiare, ajungând să fie numit chiar *Mare dragoman* și *prinț*, Manuc Bey se raliază după influența și bogăția sa statutului unui *veritabil fanariot*.

În scopul determinării esenței rolului diplomatic al Moruzeștilor în contextul *Problemei basarabene,* care, subliniem, rezidă (ca dintr-o „matrioșcă") din *cea Orientală*, și al evidențierii contribuției factorului *fanariot* în activitatea politico-militară europeană, în ansamblu, și în diplomația balcanică de la începutul secolului al XIX-lea, în special, consemnăm că subiectul nu poate fi totalmente epuizat. Totuși, grație noilor valoroase materiale documentare evocate în literatura de specialitate, am reconfirmat că tezele enunțate anterior (în 1992, 1999),[36] rămânând plauzibile și argumentate, pot și trebuie să fie aprofundate.

Astfel, fără a tăgădui influența fanarioților din familia Moruzi asupra mersului negocierilor ruso-turce, factorii decisivi ce au determinat semnarea Tratatului de pace de la București au fost, totuși, cei de natură geopolitică. Menționăm, în concluzie, principalii factori: *politica părților beligerante, devenită tradițională în această parte a Europei, determinată de interesele proprii în ajunul conflictului european, precum și de situația internă a ambelor imperii, de rând cu perspicacitatea diplomaților și starea efectivului forțelor armate*. Trebuie de luat în considerare și factorul *temporal*, care evident precipita diplomația rusă să încheie pacea până la

[35] Ali Yaycioglu, *Partners of the Empire. The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, 2016, p. 184.

[36] I. Jarcuțchi, Vl. Mischevca, *Pacea de la București, 1812*. Chișinău: Știința, 1992 și 1993, p. 163-166; Vl. Mischevca, *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea*. Chișinău, 1999, p. 98-99; Idem, *Problema basarabeană – 190 de ani*, în: „Materialele Dezbaterilor Naționale. Republica Moldova și România – un deceniu de relații complexe. Chișinău, 27-28 noiembrie 2001", Chișinău, 2002, p. 37-41.

declanșarea războiului „mare" cu Franța napoleoniană; turcii fiind mai avantajați sub acest aspect temporal – încercând să se distanțeze de noua conflagrație europeană. Evident, un rol important l-a avut și factorul *extern,* adică presiunile exercitate din partea terțelor state, cointeresate în soluționarea diferendului ruso-turc, prelungit de mai bine de 5 ani; Franța, Marea Britanie, Austria, Suedia – jucând uneori un rol decisiv în evoluția duelului diplomatic din Sud-Estul continentului european. Cu toate acestea, precum constatase încă Gh. Brătianu, „versiunea cu trădarea Moruzeștilor, cauza principală a raptului Basarabiei, a prins rădăcini solide în tradiția istorică română și se repetă invariabil… De la *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani* a lui Manolache Drăghici până la lucrările cu ceva mai mult simț critic ale lui Alexandru Xenopol, versiunea cu trădarea Moruzeștilor, cauza principală a raptului Basarabiei, a prins rădăcini solide în tradiția istorică română și repetă invariabil până și în cele mai recente cărți de istorie."[37].

Credem că acest set de premise – politice, diplomatice și militare, conjugate cu starea de spirit a unei părți a otomanilor (partizani ai păcii), fără a neglija și rolul fanarioților cointeresați – a precipitat și a determinat rezultatul cunoscut[38].

De observat că după semnarea preliminariilor în luna mai a anului 1812, adică în faza decisivă a negocierilor, se reliefează în mod special factorul important în mersul tratativelor – *influența externă* (îndeosebi, cea a Marii Britanii). Factorul preponderent în interesul manifestat de englezi în primele decenii ale secolului al XIX-lea pentru acest colț al Europei, după cum sublinia Paul Cernovodeanu, a fost cel *politic* – evoluția Problemei Orientale în contextul rivalității acerbe ruso-turce și a începutului mișcării de eliberare a populațiilor balcanice de sub dominația Porții, dând naștere la numeroase complicații de ordin diplomatic, în care au fost amestecate toate Marile Puteri continentale[39].

Constatăm că în istoriografie predomină opinia precum că diplomației engleze i-a revenit un rol important și, în fond, pozitiv în soluționarea conflictului ruso-turc, contribuind la semnarea Păcii de la București[40]. Realismul a prevalat, însă, nicidecum în detrimentul pragmatismului britanic. Diplomația europeană

---

[37] Gh. I. Brătianu, *Basarabia, drepturi naționale și istorice,* / Ed. Fl. Rotaru; Trad. E. Holban. București: Semne, 1995, p. 14; Gh. I. Brătianu, *Basarabia, drepturi naționale și istorice,* / Ediție îngrijită de Nicolae Enciu, Chișinău: Știința, 2023 (Colecția „Memoriile Basarabiei"), p. 107.

[38] A se vedea pentru detalii: Vlad. Mischevca, *Moldova în politica marilor puteri*... Chișinău, 1999, p. 87-112.

[39] P. Cernovodeanu, *Interese economice engleze la Dunărea de Jos și Marea Neagră între 1803-1829*, în: „Revista de Istorie", 1975, 28/11, p. 1707.

[40] Д. Г. Гулиа, *К истории восточного вопроса. Русско-турецкая война. 1806-1812 гг. и Англия*. Сухуми, 1978, p. 84-86; И. Г. Гуткина, *Дипломатические отношения между Англией и Россией в 1810-1812 гг.*, // „Ученые записки Ленинградского университета." Серия гуманитарных наук. 1943, Т. 87, p. 48-66; A.L. Manole, *Towards the Russo-Ottoman Peace (1810-1812): A difficult beginning of diplomatic career for the British Ambassador Stratford Canning*, în: „Research and science today. Revistă științifică studențească." 2012, 3, p. 20-30; A. L. Manole, *Stratford Canning and the Romanian Principalities*, în: „Managementul Intercultural", 2014, XVI/ 2 (31), p. 197-199.

acreditată la Constantinopol și la St. Petersburg – în special englezul Stratford Canning și contele Constantino Ludolf (reprezentant al Regatului Celor Două Sicilii la Poartă), precum și omologul acestuia, Antonio Maresca Donnorso, duce de Sierra Capriola (reprezentantul Neapolului la Curtea imperială rusă)[41] – au colaborat activ cu împuterniciții ruso-otomani trimiși la București pentru a elabora un text acceptabil pentru ambele părți[42]. În această sinergie anglo-burbonă s-a evidențiat, pe lângă tânărul diplomat britanic Canning (1786-1890), și rolul lui Ludolf, care sperase că o „pace fără alianță", singura posibilă, să permită țarului să-și îndrepte forțele armate de la Dunăre spre granițele de Vest ale Rusiei pentru a face față iminentei invazii napoleoniene asupra imperiului[43].

Diplomația otomană, ținând foarte bine minte planurile de partajare a posesiunilor Imperiului Otoman, ursite de către Franța și Rusia la Tilsit (1807) și Erfurt (1808), nu excludea nici la 1811-1812 pericolul pe care îl prezenta Bonaparte nu doar pentru Imperiul Rus, dar și pentru Poarta Otomană. Iată de ce marele vizir era de părere că, „salvându-vă pe voi, ne salvăm pe noi înșine"[44].

Galib Efendi (Seyyid-Mehmed Said; Эссеид Саид Магоммед Галиб-эфенди) – conducătorul delegației otomane la conferințele de pace de la Giurgiu și București, susținea în luna aprilie 1812 că: „în aceste condiții Imperiul Otoman trebuie să renunțe la o alianță cu orice sistem, fie cu Franța, fie cu Rusia, și să rămână neutru, el trebuie să-și hotărască de unul singur destinul". Iar dacă părțile beligerante vor încheia pacea așa „cum ele o doresc", *atunci Imperiul otoman va putea scăpa de conflictele ce-l macină, păsind pe calea comerțului și rămânând observator imparțial al evenimentelor, ceea ce ar fi cea mai potrivită comportare...*[45]. Fiind convins că „dușmanul principal al Imperiului Otoman rămâne națiunea rusă, mai mult ca oricare alta"[46], diplomatul turc atenționa, totodată, Poarta precum că „actuala situație demonstrează că, din toate statele creștine doar Rusia poate să oprească mersul nestăvilit al împăratului Franței spre cuceriri"[47]. Iată de

[41] M. Pezzi, *Aspettando la pace – L'Impero ottomano nei documenti diplomatici napoletani*, Cosenza, 2002, p. 113.

[42] A. L. Manole, *Stratford Canning and the Romanian Principalities*, în: „Managementul Intercultural", 2014, XVI/ 2 (31), p. 199.

[43] M. Pezzi, *1812. L'anno fatale nell'Impero Ottomano (guerra, pace e peste)*, Tricase, 2016, p. 35-54.

[44] Hurmuzaki, *Documente.* Supl. I, vol. 3, p. 368.

[45] Ch. Lemercier-Quelquejay, *La Russie, la France et la Turquie a la veille de la campagne de Russie. Un document inédit des Archives de L'Empire Ottoman*, în: „Cahiers du Monde Russe et Soviétique", vol. VI. Nr.2 (Avril-juin), 1965, p. 242 ("Dans ces conditions, l'Empire ottoman devrait refuser d'adhérer à l'un ou l'autre des systèmes d'alliances, de la France ou de la Russie, et rester neutre; il devrait assumer tout seul ses fardeaux. Si on arrive enfin comme on le souhaite à conclure la paix, l'Empire ottoman aurait profit à se décharger des conflits qui le gênent par la seule voie de la négociation, et demeurer en spectateur à l'écart des événements ; il semble que ce soit la meilleure des lignes à suivre").

[46] *Ibidem,* p. 243. ("L'ennemi principal de l'Empire ottoman est la nation russe plus qu'un autre").

[47] *Ibidem,* p. 242. („la situation actuelle prouve que de tous les Etats chrétiens, seule la Russie peut freiner la cour fougueuse de l'Empereur de France vers ses visées de conquête").

ce primul împuternicit al Porții la negocierile de la București considera necesar, în primăvara anului 1812, de a evita pe orice cale *provocarea Angliei*[48].

Duelul diplomatic ce s-a desfășurat în această perioadă la conferințele de pace de la Giurgiu și București confirmă o dată în plus teza, expusă în istoriografie[49], potrivit căreia guvernul otoman (Poarta) către începutul secolului al XIX-lea continua să promoveze un curs independent al politicii externe. Imperiul Otoman, în pofida slăbiciunii și înapoierii sale, a multiplelor probleme interne, continua să rămână un participant de sine stătător al raporturilor internaționale, profitând uneori destul de reușit de contradicțiile dintre Marile Puteri europene. Imperiul Otoman, pe care Napoleon și Alexandru I au plănuit prematur să și-l împartă, avea să supraviețuiască încă un veac. În epoca lui Mahmud II, Imperiul Otoman se va menține în continuare, în ciuda descompunerii organelor sale interne, pierzând, totuși, din teritoriile de la periferie[50]. Primele dintre acestea *membre amputate* din Europa cu o populație creștin-ortodoxă au fost Georgia și Basarabia, urmate de Grecia la începutul secolului al XIX-lea.

[48] *Ibidem,* p. 243. („Ainsi provoquer l'hostilité de l'Angleterre serait une politique préjudiciable à tous égards à l'Empire ottoman qui devrait être excuse de devoir la refuser").

[49] Н. А. Дулина, *Османская империя в международных отношениях (30-40 гг. XIX в.),* Москва, 1980, с. 4.

[50] Patrick Balfour Kinross, baron, *Istoria Imperiului Otoman. Mărirea și decăderea Imperiului Turc,* București: Editura Orizonturi, 2019, p. 366.